

ПОРІВНЯННЯ ІНСТИТУТУ ШЛЮБУ ТА РЕЄСТРОВАНОГО ПАРТНЕРСТВА COMPARISON OF THE INSTITUTE OF MARRIAGE AND REGISTERED PARTNERSHIP

Срмак В.П., студентка I курсу магістратури
факультету прокуратури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Катурга В.В., студент I курсу магістратури
факультету прокуратури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглядається актуальна проблема юридичного визнання одностатевих стосунків в Україні, аналізується запропонований законопроект про запровадження реєстрованого партнерства та порівнюються два основні інститути легітимації сім'ї: шлюб та реєстроване партнерство. Стаття 51 Конституції України закріплює шлюб як союз чоловіка і жінки, але не враховує законні інтереси одностатевих пар, які не мають можливості отримати ті ж самі права, що гарантує шлюб.

Зазначається на тому, що Європейський суд з прав людини визнав право одностатевих пар на укладення шлюбу, визначаючи його як основоположне право в контексті Конвенції про захист прав людини, хоча першочергово Конвенція про захист прав людини не передбачала охоплення поняттям шлюб одностатеві пари. Приводиться практика Європейського суду з прав людини та досвід міжнародної спільноти у питанні регулювання реєстрованого партнерства.

Наголошується, що законопроект про реєстровані партнерства передбачає можливість реєстрації стосунків не тільки для одностатевих пар, але й для а різностатевих пар, які не бажають укладення класичного шлюбу.

Пропонується концепція відмінностей між шлюбом та реєстрованим партнерством, правила якого зазначені у вищевказаному законопроекті. Вказуються переваги і недоліки реєстрованого партнерства порівняно з шлюбом.

Висвітлено умови реєстрації, права та обов'язки партнерів, а також відзначено, що інститут реєстрованого партнерства може стати альтернативою шлюбу, яка враховує різноманіття сучасних стосунків.

Підсумовується важливість прийняття законопроекту для ЛГБТ-спільноти в Україні та руху в напрямку відповідності загальному європейському законодавству. Відзначається, що існуючі закони не враховують різноманіття стосунків у сучасному світі, і законопроект про реєстроване партнерство може бути важливим кроком у напрямку рівності перед законом для різних типів пар.

Ключові слова: сім'я, шлюб, реєстроване партнерство, одностатеві пари, правовий зв'язок, Національна стратегія, права людини.

The article examines the current problem of legal recognition of same-sex relationships in Ukraine, analyzes the proposed draft law on the introduction of registered partnership, and compares the two main institutions of family legitimation: marriage and registered partnership. Article 51 of the Constitution of Ukraine enshrines marriage as the union of a man and a woman, but does not take into account the legitimate interests of same-sex couples who do not have the opportunity to obtain the same rights that marriage guarantees.

It is noted that the European Court of Human Rights recognized the right of same-sex couples to marry, defining it as a fundamental right in the context of the Convention on the Protection of Human Rights, although primarily the Convention on the Protection of Human Rights did not provide for the concept of marriage to same-sex couples. The practice of the European Court of Human Rights and the experience of the international community in the issue of regulation of registered partnerships are given.

The concept of differences between marriage and registered partnership is proposed, the rules of which are specified in the above-mentioned draft law. The advantages and disadvantages of a registered partnership compared to marriage are indicated.

The conditions of registration, rights and obligations of partners are highlighted, and it is also noted that the institute of registered partnership can become an alternative to marriage, which takes into account the diversity of modern relationships.

The importance of the adoption of the draft law for the LGBT community in Ukraine and the movement towards compliance with general European legislation is summarized. It is noted that existing laws do not take into account the diversity of relationships in the modern world, and the draft law on registered partnership can be an important step towards equality before the law for different types of couples.

Key words: family, marriage, registered partnership, same-sex couples, legal relationship, National Strategy, human rights.

Постановка проблеми. В контексті розвитку та становлення України як суверенної та незалежної держави формується нова юридична база для сучасного суспільства. Це вимагає не тільки систематизації чинного законодавства, але й визначає необхідність проведення глибоких наукових досліджень у галузі регулювання сімейних відносин.

Проблеми сімейно-шлюбних відносин стають актуальнішими, оскільки саме ці відносини є основою становлення і розвитку суспільства в цілому. Важливість сімейних відносин полягає в їх впливі на розвиток суспільства, його моральне здоров'я та роль у підвищенні соціальної активності людей. Сім'я визначає характер людини, її ставлення до праці та прийняття моральних, ідейних і культурних цінностей, що робить сім'ю ключовим фактором для розбудови суспільства. Тому кожна держава зацікавлена в міцній, духовно і морально здоровій сім'ї.

Водночас не вірно розглядати сім'ю виключно як союз чоловіка та жінки, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану, одностатеві пари теж мають можливість створювати сім'ю, яка б очач закону

отримала легітимність. Вирішенням проблеми юридичного визнання стосунків одностатевих пар постає інститут реєстрованого партнерства, що є новим для України, але вже десятиліття функціонує на міжнародному рівні.

Метою статті є порівняти інститут шлюбу та реєстрованого партнерства в системі національного законодавства України.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Дослідженню питання шлюбу та реєстрованого партнерства у сфері їх порівняння у своїх працях приділяють суттєву увагу українські науковці, серед яких можна виокремити роботи Заборовського В.В. та Ревуцької І.Е., Герасимчук Л.В., Ткаченко В.В. та інші.

Виклад матеріалу. Сексуальна революція 1960-х років спричинила серйозні зміни не тільки в мистецтві та культурі, але і в галузі сімейного права та інституту шлюбу, до цього періоду також можна віднести поширення запровадження одностатевих шлюбів та інституту реєстрованих партнерств [1]. У цьому контексті необхідно розрізнити варіанти, доступні одностатевим парам, і ті, які відкриті для пар різної статі.

Вже з 2001 року одностатеві шлюби дозволили 10 країн світу: Аргентина, Бельгія, Канада, Ісландія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Іспанія, Південна Африка та Швеція. Однак деякі країни досі не визнають зареєстровані партнерства рівнозначними шлюбу, а саме: Болгарія, Кіпр, Естонія, Греція, Ірландія, Італія, Латвія, Ліхтенштейн, Мальта, Польща, Румунія, Словаччина [2].

Щодо реєстрованих партнерств, найбільш передовою державою в плані цього питання є Данія, де інститут під назвою «реєстроване партнерство» існує з 1989 року. У травні 2010 року зареєстроване партнерство розвинулося до такої міри, що пари отримали можливість усиновлювати дітей разом [3].

У Франції Пакт громадянської солідарності [4], який забезпечує правовий статус, аналогічний статусу подружніх пар, був введений відносно рано, в 1999 році, і був розроблений в основному для одностатевих пар.

На сьогодні у Європейському Союзі й в ряді країн світу прийняті та активно функціонують одностатеві шлюби або цілком рівноцінний правовий інститут, але під іншими назвами.

Згідно з європейським законодавством шлюб означає офіційне встановлення правового зв'язку між двома особами. Він може бути встановлений цивільно (в офіційних органах влади та на законних підставах без участі релігійних установ), релігійно (через реєстрацію в релігійній владі) або іншим способом, визнаним відповідним національним законодавством [5].

Стаття 51 Конституції України визначає, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки й чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права й обов'язки у шлюбі та сім'ї [6].

Відповідно до статті 21 Сімейного кодексу України шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану [7].

Метою шлюбу є виникнення сім'ї, яка у свою чергу є чи не найважливішим соціальним інститутом у державі. Права як і обов'язки подружжя регулюються різними правовими нормами, включаючи Конституцією України, Цивільним Кодексом, Сімейним Кодексом та іншими.

Сімейним Кодексом України передбачено великий комплекс майнових та немайнових прав подружжя: право на материнство та батьківство; право дружини, чоловіка на шану до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань; право дружини, чоловіка на фізичний та духовний розвиток; право на зміну прізвища; право на спільну сумісну власність; право на усиновлення; право на утримання одного з подружжя в разі проживання з дитиною; право на утримання під час вагітності; та інші права передбачені законодавством.

Таким чином, Конституція України та закони закріплюють імперативну норму, що шлюб – це союз жінки та чоловіка. Одностатеві пари наразі не мають право: 1) укладати шлюб, 2) володіти майновими та немайновими правами подружжя.

Питання надання одностатевим чи різностатевим парам, які не бажають укласти шлюб, майнових та немайнових прав подібних до прав подружжя під час війни, насамперед серед військових, стоїть особливо гостро.

Наразі військові, як одностатеві пари, так і бойові побратими, які не мають інших родичів, позбавлені прав: на отримання звістки про смерть людини; права заходити до людини в реанімацію; мати доступ до впізнання тіла; у разі його смерті – мати доступ до загиблого тіла; а також отримувати відповідні компенсації та пільги військових, як всі інші пари, які уклали шлюб, або мають родинні зв'язки.

Наразі в Україні діє режим воєнного стану. Відповідно до ст. 157 Конституції України Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану. Законодавець в найближчий час не може внести змін в ст. 51 Конституції України, розширивши коло осіб, які могли б укладати шлюб, тому єдиним виходом у короткостроковій перспективі є введення інституту реєстрованих партнерств.

21 липня 2015 року Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) ухвалив рішення, яким зобов'язав Італію узаконити союзи одностатевих пар [8]. Рішення ЄСПЛ ухвалене за позовами трьох італійських одностатевих пар. Вони намагалися юридично оформити свої стосунки, але влада Італії відмовила, посилаючись на те, що шлюби можуть укладатися виключно між жінкою та чоловіком.

Вказаним рішенням від Італії не вимагається узаконити одностатеві шлюби, пропонується знайти іншу форму, яка не містить слова «шлюб». Право на союз має бути у всіх пар, у тому числі одностатевих. Ухвалюючи вказане рішення, ЄСПЛ послався на ст. 8 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (далі – Конвенція) [9]:

«Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Таким чином, ЄСПЛ визначає, що заборона на одруження між особами однієї статі неможливо обґрунтувати ні національною безпекою, ні захистом моралі, ні мотивами добробуту.

Окрім того, 1 червня 2023 року ЄСПЛ виніс рішення по справі «Маймулахін і Марків проти України». Відповідно до вказаного рішення Україну визнано винною у порушенні ст. 8 та ст. 14 Конвенції [10].

ЄСПЛ знову підтвердив свою позицію наголосивши, що одностатеві пари так само, як і різностатеві пари, здатні вступати у стабільні, віддані стосунки, і що вони мають однакові потреби у взаємній підтримці та допомозі. В практиці суду усталеним є принцип, відповідно до якого одностатеві союзи перебувають в аналогічній ситуації з різностатевими щодо їхньої потреби в юридичному визнанні та захисті своїх стосунків.

Крім того, ЄСПЛ звертає увагу, що поняття сім'ї еволюціонує. На користь цього свідчать зміни, яких дане поняття зазнало за моменту прийняття Конвенції. Суд переконаний, що відсутні підстави вважати, що надання юридичного визнання і захисту одностатевим парам, які перебувають у стабільних і відданих стосунках, саме по собі може завдати шкоди сім'ям, створеним у традиційний спосіб, або поставити під загрозу їхнє майбутнє чи цілісність.

Загалом бачаємо те, що ЄСПЛ у своїх останніх рішеннях фактично сформулював свою поточну позицію: за відсутності у певній країні можливості укласти звичайний шлюб, одностатеві сімейні пари повинні мати хоч яку-небудь альтернативну форму державного визнання, яка надає їм основні шлюбні права.

Окрім того, у рішенні «Маймулахін і Марків проти України» ЄСПЛ прямо не зазначив жодних вказівок для України щодо змін у відповідне законодавство. Проте зі змісту рішення можна простежити очікування європейської спільноти до дій з боку України. Цілий розділ рішення присвячено аналізу спроб України розв'язати проблему прав ЛГБТ, який починається від прийнятої у 2015 році Національної стратегії у сфері прав людини до 2020 року.

В Україні ухвалення законопроекту про реєстровані партнерства мало відбутися ще у 2017 році. А вже в рамках євроінтеграційних процесів, уряд України зобов'язався до II кварталу 2017 року розробити законопроект про легалізацію зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар. Це було передбачено і Національною стратегією у сфері прав людини на період до 2020 року та зафіксовано у Розпорядженні уряду №1393-р від 23 листопада 2015 року.

Законопроект не було ухвалено у визначені терміни, обов'язок його розглянути було перенесено до нової Наці-

ональної стратегії у сфері прав людини, затвердженої 24 березня 2021 року.

Станом на зараз уряд відповідний законопроект не подавав. 13 березня 2023 року у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект №9103 «Про інститут реєстрованих партнерств» [11].

Законопроект ввів нову правову категорію інститут реєстрованого партнерства, заклав предмет правового регулювання стосовно визначення загальних та правових засад реєстрованих партнерств, їх правового статусу, особистих немайнових та майнових прав і обов'язків партнерів, порядку і наслідків державної реєстрації та припинення реєстрованого партнерства.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 законопроекту реєстрованим партнерством є зареєстрований в законодавчому порядку, добровільний сімейний союз двох повнолітніх осіб, однієї чи різної статі, в основі якого лежить взаємоповага, взаєморозуміння, взаємопідтримка, взаємні права та обов'язки.

Як простежується з визначення цивільне партнерство передбачає можливість створення сімейного союзу для: 1) осіб однієї статі, 2) осіб різної статі, які не бажають формувати свої відносини відповідно до Сімейного Кодексу.

Деякими з умов реєстрованого партнерства є такі: кожен партнер повинен досягти повноліття, незалежно від статі; на день реєстрації жодна особа не може перебувати у шлюбі чи іншому зареєстрованому партнерстві; партнери, які є родичами не мають права на зареєстроване партнерство; зареєстроване партнерство між усиновлювачем і усиновленою дитиною заборонено, якщо суд не анулює цей статус.

Зареєстроване партнерство надаватиме партнерам: статус близьких родичів, що надає важливі немайнові права (доступ до тіла у разі смерті, офіційне впізнання тіла у разі смерті, ознайомлюватись з медичними висновками, право бути похованим разом з іншим партнером); право на спільну сумісну власність; право бути у першій черзі спадкування; і надаватиме їм різноманітні права та соціальні гарантії, такі як відпустку за сімейними обставинами, пенсію, соціальну допомогу тощо, зокрема в випадок загибелі одного з партнерів під час військової служби. Для більш детального регулювання прав та обов'язків партнерів партнери можуть укласти договір, подібний до шлюбного.

У зв'язку з подібністю інститутів шлюбу та реєстрованого партнерства доцільно порівняти їх, виділивши найголовніші відмінності:

1. Суб'єкти укладення. Найсуттєвішою відмінністю між шлюбом та реєстрованим партнерством є можливість укладення партнерства одностатевими парами, що неможливо зробити у шлюбі.

2. Мета укладення. Хоча формально метою укладання шлюбу та реєстрованого партнерства є створення сімейного союзу, законодавець зменшує увагу створення сім'ї для реєстрованих партнерів. Так, в законопроекті акцентовано увагу виключно на матеріальних та нематеріальних правах безпосередньо партнерів, при цьому не згадано розподілу прав щодо дітей партнерів, прав на материнство та батьківство як

це зроблено в Сімейному Кодексі. На наш погляд, укладення реєстрованого партнерства це не тільки про створення сім'ї, а і встановлення правового зв'язку між особами, які не мають романтичних почуттів, але бажають з різних причин мати спільні права та обов'язки.

3. Права щодо дітей. Законопроект не містить жодних положень, які б регулювали питання батьківства партнерів.

4. Усиновлення. Реєстрованим партнерам заборонено усиновлювати дітей, на відміну від подружжя. На сьогодні Сімейний Кодекс вказує, що усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі.

5. Процедура реєстрації. Процедура реєстрації партнерства містить менше формальних вимог, зокрема, передбачено право дистанційного укладення зареєстрованого партнерства.

У всіх інших випадках майнові та немайнові права партнерів та подружжя ідентичні.

Наразі проект № 9103 знаходиться на доопрацюванні в комітеті Верховної Ради. Прийняття законопроекту вимагає комплексної зміни чисельного законодавства. Проект Закону має концепцію, яку варто розцінювати як перший прогресивний крок до конструктивного діалогу з суспільством, а введення нового інституту цивільного партнерства – як визнання державою потреби сучасної особистості та створення реального правового механізму, спрямованого на захист її прав та основоположних свобод.

Висновок. Чинні закони охоплюють лише класичні шлюби, які в сучасному світі виявляються недостатніми для юридичного документування різних типів стосунків, коли особи прагнуть встановити повний набір взаємних зобов'язань і прав. Одностатеві пари не мають жодних законних шляхів реєстрації взаємних прав та обов'язків.

На сьогодні немає єдиного підходу на міжнародному рівні до регулювання партнерства. Обсяг прав і обов'язків може відрізнятись від країни до країни, починаючи від подібних прав і обов'язків в офіційних шлюбах до обмежених виключно фінансовими та майновими питаннями та статусом. Як правило, партнери в зареєстрованому партнерстві мають менше правового захисту, ніж у шлюбі, з обмеженнями, які часто передбачають усиновлення дітей (як третіми особами, так і одним із партнерів) і спільне прізвище. З іншого боку, цивільне партнерство часто розширює можливість для двох дорослих успадкувати або користуватися спільним майном і отримати статус близьких родичів.

Проаналізувавши розвиток інституту зареєстрованого партнерства у світі, практику впровадження його на законодавчому рівні та порівнявши його зі шлюбом, вважаємо, що законопроект про реєстроване партнерство є корисним і новаторським у вітчизняному законодавстві, він є тим кроком, один з яких Україна має зробити на шляху до європейської спільноти.

В умовах неможливості внесення змін в Конституцію України, інститут реєстрованих партнерств виступає єдиним доцільним методом захисту основоположних прав одностатевих пар та осіб, які з різних причин не бажають укладати шлюб чи створювати сім'ю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Золтан Дьондьоші Зміни у регулюванні цивільних партнерств, Юридичний форум. URL: <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/225>
2. Заборовський В.В., Ревуцька І.Е. Зареєстроване партнерство: аналіз світового досвіду. Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення Луцьк, 2023 с. 68-72.
3. Оршолія Шайберт Врегулювання партнерства поза шлюбом і питання материнства няні. URL: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/7331833>
4. Пакт громадянської солідарності URL: <https://www.servicepublic.fr/particuliers/vosdroits/N144>
5. Глосарій URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Marriage>
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Голос України* від 13.07.1996 №128 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
7. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. *Голос України* від 26.02.2002 №38 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
8. Рішення Європейського суду з прав людини «Oliari and others v. Italy» URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%2201-156265%22%7D>
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997. *Голос України* від 10.01.2001 №3 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
10. Рішення Європейського суду з прав людини «Маймулахін та Марків проти України» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_196#Text
11. Законопроект «Про інститут реєстрованих партнерств» від 13.03.2023 №9103 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1681894>